

ქეთევან ნადარეიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ევროპისა და ე.წ. „სხვის“ ანტიკური მოდელები

საკვანძო სიტყვები: ევროპა; სხვა; იდენტურობა; ბერძნები; სახე; რეპრეზენტაცია

როგორც ცნობილია, ევროპული იდენტობის შექმნაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა ე.წ. „სხვის“ ფენომენმა, ანუ იმან, თუ როგორ იაზრებდა ევროპელი უცხო ხალხს და როგორ ჰქმნიდა „სხვასთან“ დაპირისპირებით საკუთარ იდენტობას. დღეს მკვლევართა დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ევროპის მიერ საკუთარი იდენტიფიცირება ანტიკურ ეპოქაში, უფრო კონკრეტულად კი ძვ.წ. V ს-ის ბერძენ-სპარსელთა დაპირისპირებით იწყება. შესაბამისად, ევროპა და ე.წ. „სხვების“ ისტორიული ურთიერთობის, პირველი ევროპული ქსენოსტერეოტიპების შესასწავლად ანტიკურ სამყაროში ჩამოყალიბებულ უცხო ხალხების მოდელების კვლევას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიენიჭოს.

ჩვენი სტატიის მიზანია გამოვიკვლიოთ „სხვის“ ანტიკური მოდელების ძირითადი მახასიათებლები და განვიხილოთ ისტორიული კონტექსტისა და გეოპოლიტიკის როლი ქსენოსტე-

რეოტიპთა მთავარ განზომილებათა ჩამოყალიბებაში. დასასრულ, შევეცდებით მოკლედ წარმოვადგინოთ, თუ რა გავლენა იქონია „სხვის“ ანტიკურმა მოდელებმა მოგვიანო ხანის ევროპისა და „სხვის“ ურთიერთობის პროეცირებაზე, რა როლი ითამაშეს მათ შუა საუკუნეებსა თუ თანამედროვე ევროპის ახალი „სხვის“ სტერეოტიპთა ჩამოყალიბებაში. გამომდინარე იქიდან, რომ შესასწავლი თემა ფართო და კომპლექსურია, ჩვენ პრობლემის მხოლოდ უმთავრეს საკითხებს წარმოვადგენთ, საკმაოდ ბევრი საკითხი კი, რომლებსაც მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლიათ მთლიანი სურათის ნათელყოფაში, სამწუხაროდ, ყურადღების მიღმა იქნება დატოვებული.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ძვ.წ. V საუკუნის ბერძენ-სპარსელთა დაპირისპირებამ გადაამწყვეტი როლი ითამაშა ევროპელთა თვითიდენტიფიკაციის პირველ გამოვლენაში. შესაბამისად, ცხადია, რომ ევროპის პირველი რეპრეზენტატორის – საბერძნეთისათვის ყველაზე მნიშვნელოვან, მთავარ „სხვას“ აქემენიდთა სპარსეთი წარმოადგენდა, რომელიც იმხანად აზიის ძირითად რეპრეზენტატორად მოგვევლინა. როგორ ჰყავდათ ბერძნებს წარმოსახული ეს მთავარი უცხო – სპარსეთი და სპარსელების ხატით რას გვეუბნებოდნენ ისინი საკუთარ თავზე? ბუნებრივია, ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად საჭიროა განვიხილოთ სპარსელების ბერძნული რეპრეზენტაციები, რომლებიც საბედნიეროდ მრავლად მოიპოვება ანტიკურ წყაროებში, თუმცა მანამდე საჭიროდ ვთვლით მოკლედ შევეხოთ ბერძნების ახლო აღმოსავლეთთან არსებულ კონტაქტის ხასიათს ანტიკური ისტორიის მანძილზე, რაც ასევე დაგვეხმარება იმის გარკვევაში, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ისტორიულ და გეოპოლიტიკურ

კონტექსტს უცხო ხალხის პერცეფციისა და მათი ხატის ჩამოყალიბების პროცესში.

პრეისტორიული ხანიდან მოყოლებული ბერძნები მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული ახლო აღმოსავლეთთან, რაზედაც ბერძენთა რელიგიაზე, მეცნიერებასა და ხელოვნებაზე აღმოსავლური სამყაროს ძლიერი გავლენები მეტყველებს. ამგვარი კავშირები არ იყო ბერძენებისათვის სახიფათო მანამ, სანამ ისინი მძლავრი სამეფოების ჰეგემონისტური ამბიციების ობიექტი არ გახდნენ¹. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ჰომეროსი ტროელებს „ბარბაროსებად“ არ მოიხსენიებს. მასთან ტროელებს უმეტესად ცხოვრების იგივე წესი აქვთ, როგორც ბერძნებს. არქაიკის პერიოდშიც კი, როცა იწყება საერთო ბერძნული იდენტობის გაცნობიერება და როცა ღრმავდება ბერძენთა ისტორიული კონტაქტები აღმოსავლეთთან, ამ კავშირს არ სდევს ფონად აღმოსავლური დეკადანსის მიმართ სიძულვილით აღსავსე იდეოლოგია, პირიქით, ეს ურთიერთობა შედარებითი ღიაობის სულისკვეთებითაა წარმართული².

ცნება „ბარბაროსი“ ცნება „ბერძენს“ ძვ. წ VI-V საუკუნეებში დაუკავშირდა და მაშინ იგი „არაბერძენს“ აღნიშნავდა. ამ პერიოდში ამ ცნებას არ ჰქონია უარყოფითი კონოტაცია, ანუ იგი არ ნიშნავდა ბარბაროსული ქმედებისკენ მიდრეკილ ადამიანს. ყოველივე ის, რასაც ჩვენ ტრადიციისამებრ ამ ტერმინში ვდებთ, ცნება „ბარბაროსმა“ მოგვიანებით შეიძინა³.

ძვ.წ. Vს-ის ბერძნულ-სპარსულმა ომებმა კარდინალურად შეცვალა აღმოსავლეთთან საბერძნეთის ურთიერთობის ხასი-

¹ Heuss, 1969,36-96.

² Harrison, 2002,4.

³ Hartog, 2001, 81.

ათი. ეჭვგარეშეა, რომ ამ ომმა აღმოსავლელი ბარბაროსის უარყოფით ფენომენის ჩამოყალიბებაში კატალიზატორის როლი შეასრულა. არტოგის თქმით, აღმოსავლეთისა და ევროპის ამ ახალი პოლარობის ირგვლივ „სხვისი“ ველი სამომავლოდ დიდი ხნით დადგინდა⁴. მიუხედავად იმისა, რომ ჰეროდოტე სპარსელებს ცალსახად ნეგატიურად არ გვიხატავს (არ დაგვავიწყდეს, რომ ისტორიკოსი უცხო ხალხთა შეძლებისდაგვარად ობიექტური წარმოდგენით გამოირჩევა, ტყუილად არ უწოდებდენ ანტიკურობაში მას „ბარბაროსთა მოყვარულს“), მის ნაწარმოებში მაინც საკმაოდ ნათლად ჩანს იმ ცნობიერების ანარეკლი, რომელიც სპარსელებზე ბერძნების დიადი გამარჯვების შემდეგ ჩამოყალიბდა – შეურიგებელი დაპირისპირებისა ბერძნულ თავისუფლებასა და სპარსეთის დესპოტურ მმართველობას შორის.⁵ ბერძენსა და სპარსელს შორის სადემარკაციო ხაზი ისტორიკოსისათვის პოლიტიკურ დისკურსზე გადის. მმართველის პასუხისმგებლობა თავისი ხალხის წინაშე, კანონის ქმედითობა, სიტყვის თავისუფლება (ისეგორია) და ყველას თანასწორობა კანონის წინაშე (ისონომია) – ეს, ერთი მხრივ, ბერძნული სამყაროს არსებითი მახასიათებლებია, მეორე მხრივ კი ის ფაქტორები, რომლებიც სრულიად უცხოა სპარსეთის პოლიტიკური კონტექსტისათვის. შესაბამისად, ისინი ამ ორი ცივილიზაციის წყალგამყოფს ქმნიან.

ბარბაროსის, უფრო ზუსტად, აღმოსავლელი ბარბაროსის, კანონიკური სტერეოტიპის ჩამოყალიბება ატიკურ ტრაგედიაში ხდება. ამ სფეროს ერთ-ერთი ყველაზე ავტორიტეტული მკვლევარის – ედით ჰოლის მიხედვით, ესქილეს „სპარსელები“ ორი-

---

⁴ Hartog, 2001, 81.

⁵ Nippel, 2002, 289.

ენტალიზმის არქივის პირველი ჭეშმარიტი ფაილი გახლავთ. და მართლაც, ტრაგიკოსისათვის ბერძენსა და ბარბაროსს შორის წყალგამყოფი მართო პოლიტიკურ კონტექსტზე არ გადის. ბერძენთა და სპარსელთა შორის განსხვავება ეთნიკურ და კულტურულ მახასიათებლებზეც ვრცელდება. ძვ.წ. IV საუკუნეში ბერძნების და სპარსელების ზემოთ ჩამოთვლილ ფაქტორთა შორის განსხვავებას კულტურის, კერძოდ, აღზრდის სისტემის განსხვავებულობა ემატება. სპარსელთა ბერძნულ რეპრეზენტაციებში ერთგვარ ტოპოსად (თემად) შეიძლება მივიჩნიოთ სპარსელ მმართველთა დახასიათება კიროსიდან მოყოლებული დარიოს III ჩათვლით. ბერძენთა თვალთახედვით, კიროსის მმართველობა სპარსეთის მონარქიის იდეალურ მოდელს წარმოადგენდა. პლატონის მიხედვით, მხოლოდ კიროსის დროს იყო სიტყვის თავისუფლება და რაც მთავარია, ურთიერთთანამშრომლობა ხელისუფალსა და მართულს შორის. ამასთან, ფილოსოფოსის აზრით, სპარსეთის იმპერიის შემდგომ დაქვეითებაში ამ ბალანსის დარღვევასთან ერთად, რასაც კიროსის შემდეგ ჰქონდა ადგილი, არანაკლები როლი კულტურის ფაქტორმა – აღზრდის სისტემის დეგრადაციამაც შეასრულა. კერძოდ, კიროსის წარმატებები უბრალო გარემოში მისმა მკაცრმა აღზრდამ განაპირობა. მისი შვილების „განაზებულმა“ აღზრდამ კი სავალალო შედეგი გამოიღო. პლატონი ცალსახად ხედავს კავშირს ქვეყნის სამხედრო სიძლიერესა და აღზრდის სისტემას შორის (Pl. Leg. III, 693 c – 698 a).

როდესაც სპარსელები მკაცრი ხალხიდან „განაზებულ“ ხალხად იქცნენ, ისინი ნელ-ნელა დეგრადირდნენ და სახელმწიფოს სიძლიერეც დაკარგეს. ქსენოფონი სპარსელ მმართველთა შეფასებისას განსაკუთრებულ ყურადღებას მათ სამხედრო ტაქტიკა-

ზე ამახვილებს და მას გაუბედავობით გამორჩეულ ტაქტიკად ახასიათებს. ამისი მიზეზი კი ისტორიკოსის აზრით, ისევ და ისევ სპარსელების ცნობილი განაზებულობაა, ფუფუნებაში ცხოვრების სპარსელებისთვის დამახასიათებელი სიყვარული.

სპარსელების უარყოფითი ხატის კვინტესენციას ძვ.წ. IV ს-ის ორატორ ისოკრატესთან ვხვდებით. იმიტომ რომ სპარსელები ისე არიან აღზრდილნი და მართულნი, როგორც არიან, მათ არანაირი სიქველე არ გააჩნიათ, არა აქვთ დისციპლინა, არა აქვთ ხიფათთან შეგებების გამოცდილება; ხელისუფალნი მუდმივად სხვების შეურაცხყოფასა და დამცირებას მისდევენ, თვითონ კი ფუფუნებაში ცხოვრობენ. დაშინებული მოსახლეობა მზადაა ყოველგვარი დამცირება აიტანოს, ისინი მონობაში ბერძენ მსახურებზე მეტად არიან გაწვრთნილნი (Isoc. Paneg. IV, 150-151).

რა ხდება ამ კუთხით ელინისტურ პერიოდში? ამ დროს სპარსელთა ხატი ძირითადად შეუცვლელი რჩება, თუმცა სპარსელთა რეპრეზენტაციებში შეინიშნება სტერეოტიპიდან გარკვეული გადახრები,⁶ კერძოდ, სპარსელთა ხატის ერთ-ერთი უმთავრესი კომპონენტი – *tryphe* (ფუფუნებაში ცხოვრება) უკვე აღარ მოიაზრება ცალსახად უარყოფითად. ელინისტური სასახლეების კონტექსტში *tryphe* ძალაუფლების სიმბოლოდ და პრესტიჟის საქმედ ცხადდება (Athen. IV, 150 b-c; Ael. VH, 5,1).⁷ პლუტარქეს მიერ დახატული არტარქსერქსე II-ის სახეც გვიჩვენებს „სხვის“ სტერეოტიპული სახისაგან გარკვეულ გადახვევას და წინააღმდეგობრიობას.

სპარსელების ხატთან ერთად ე.წ. „სხვების“ შესწავლის დროს ასევე ძალზე მნიშვნელოვანია ეგვიპტელთა ბერძნული

⁶ Harrison 2002, 6.

⁷ Briant 2002, 208.

რეპრეზენტაციის კვლევაც. მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ ეგვიპტელები და სპარსელები უცხო ხალხთა ბერძნულ წარმოსახვაში ორ პოლუსს ქმნიან. მთავარი განმასხვავებელი ამ ორ ხატს შორის ისაა, რომ ეგვიპტელები არ იყვნენ ბერძნების მიერ იმგვარ რადიკალურ „სხვად“ მოაზრებულნი, როგორც სპარსელები და არც მათსავით უარყოფით ფერებში დახატულნი. ამასთანავე ეგვიპტელთა ხატი უფრო მეტადაა ფლექსიბილური გეოპოლიტიკურ და კულტურულ კონტექსტებში მიმდინარე ცვლილებების მიმართ. თუ ძალზე მოკლედ წარმოვადგენთ ეგვიპტის ხატს, დიაქრონულ ჭრილში ის ამგვარად შეიძლება იქნას დახასიათებული: ჰომეროსის პოემებში ეგვიპტე გვევლინება შორეულ ქვეყანად, ქვეყანად, რომელიც სავსეა სამკურნალო ბალახებით, ექიმებით, მჩხიბავებით, მხარედ, საიდანაც ელენემ მოკვდავთა დარდის გამაყუჩებელი ბანგები წამოიღო. იონელი გეოგრაფებისთვის (ძვ.წ. VI ს.) ეგვიპტე მეცნიერული ინტერესის საგანია, უპირველესად, ნილოსის განსაკუთრებულობიდან გამომდინარე. უკვე ჰეროდოტე ეგვიპტის ბერძნული ხატის ყველა ტრადიციულ კომპონენტს წარმოგვიდგენს. მასთან: ა) ეგვიპტე უძველესი ქვეყანაა, რომელიც არ ექვემდებარება ცვლილებას; ბ) ეგვიპტე რელიგიურ სფეროში გამომგონებელია; ცალკეული ბერძენი ღმერთისა თუ რელიგიური დღესასწაულის ეგვიპტიდან მომდინარეობის გარდა, ღმერთთა სახელდების წესიც ეგვიპტიდან მომდინარეობს. გ) ეგვიპტელებმა გამოიგონეს დამწერლობის ხელოვნება. თუმცა, ცივილიზაციის წინაშე ამ დამსახურებათა მიუხედავად, ეგვიპტე ისტორიკოსისთვის მაინც ბარბაროსი „სხვაა“. ამის მიზეზი ისტორიკოსის მსოფლხედვაში უნდა ვეძებოთ. ჰეროდოტესთვის ბარბაროსია ის, ვისთვისაც უცხოა პოლისური ცხოვრება და ვინც მეფის დაქვემდებარე-

ბაში ცხოვრობს.⁸ როგორც ვხედავთ, ბერძენსა და ბარბაროსს – ამ შემთხვევაში ეგვიპტელს შორის წყალგამყოფი ჰეროდოტესთვის ერთმნიშვნელოვნად პოლიტიკურ სივრცეზე გადის.

ჰეროდოტესგან განსხვავებით, პლატონს, ეგვიპტესა და ეგვიპტელების შესახებ მოთხრობისას უმთავრესად მათი კულტურა აინტერესებს. შეიძლება ითქვას, რომ ეგვიპტის რეპრეზენტაცია მასთან ერთგვარად წინააღმდეგობრივია. ეგვიპტის შესახებ იგი თავის მონათხრობში, ერთი მხრივ, გვაძლევს ეგვიპტელთა „თითქმის ტრადიციულ“ მახასიათებლებს და, მეორე მხრივ, გარკვეულწილად „ეთამაშება“ ამ ტრადიციას. არტოგი ორ მომენტზე ამახვილებს ყურადღებას. მეცნიერის აზრით, „ფედროსში“ პლატონი ანამნესისს (არსის მახსოვრობას) ჰიპომნესისზე (დაწერილის გახსენებაზე) მაღლა აყენებს და ამით გარკვეულწილად აკნინებს ეგვიპტის, როგორც დამწერლობის გამომგონებელი ქვეყნის, დამსახურებას ცივილიზაციის წინაშე (Plat. Phaed. 274 c-275 d). „ტიმეოსში“ ეგვიპტელი ქურუმი სოლონს უცხადებს, რომ ათენი ყველაზე ძველი ქალაქია, ქალაქი, რომელიც არის „სიბრძნის მოყვარული“ და „ომის მოყვარული“ და რომელსაც ამასთან საუკეთესო კონსტიტუცია აქვს. ეგვიპტელი ქურუმის პირით ათენის ყველაზე ძველ ქალაქად გამოცხადებით, პლატონი ეჭვქვეშ აყენებს ჰიპოთეზას ეგვიპტის ყველაზე ძველ ქვეყანად მოაზრების შესახებ. შესაბამისად, პლატონის თანახმად ეგვიპტელები კი არ არიან ცივილიზაციის გამომგონებლები, არამედ უძველესი ქალაქის – ათენის მცხოვრებლები, ასკვნის მეცნიერი.⁹

---

⁸ Hartog 2002, 216.

⁹ Hartog 2002, 216.

ელინისტურ ეპოქაში ბერძენისა და ბარბაროსის კონტექსტის შეცვლა – ე.წ. „დეპოლიტიზაცია“ ამ პერიოდის ეგვიპტის ბერძნულ რეპრეზენტაციებში აისახა. ასე მაგალითად, აქამდე კანიბალისტურ ფარაონად მიჩნეულ ეგვიპტელ ბუსირისს ისოკრატე უკვე ცივილიზაციის შემომტან პირველ მეფედ განიხილავს.¹⁰ იცვლება დამოკიდებულება მონარქიის მიმართ და მმართველობის ეს ფორმა უკვე აღარ არის უარყოფითად შეფასებული.

ეგვიპტელთა ხატის ფლექსიბილურობას კულტურულ კონტექსტში მიმდინარე პროცესების მიმართ მისი მოქნილობა ადასტურებს. ვგულისხმობთ ბერძნულ კულტურაში არსებულ ერთ საინტერესო ტენდენციას – ცენტრის გადაფასებას განაპირა მხარეების წინ წამოწევის ხარჯზე. თუ აქამდე ცენტრი ყველანაირი სიქველის წარმოქმნის ადგილად და შესაბამისად, ცივილიზაციის ადგილსამყოფელად ითვლებოდა, ამ ტენდენციის მიხედვით, სიძველის, წმინდა ცხოვრებისა და ღმერთთან მიახლოების გამომხატველად ქვეყნის კიდებებისათვის დამახასიათებელი ცხოვრების წესი გახდა. ასე მაგალითად, სისხლიანი მსხვერპლშეწირვა ველურობის მაჩვენებელად წარმოჩინდა, ცოცხალი არსების მოკვლისაგან თავშეკავება კი ცივილიზებული ცხოვრების წესად გამოცხადდა. სწორედ ამგვარ პრაქტიკას ხედავდა თეოფრასტოსი სამხრეთით – კიდებზე მაცხოვრებელთა შორის, განსაკუთრებით კი ეგვიპტელებში, რომლებიც უთვალავი დროიდან მოყოლებული მცენარეულ მსხვერპლშეწირვას ეწეოდნენ (Porph. On Absistence II, 5,1). კინიკოსებთან ეგვიპტე კაცობრიობის სკოლად მოიაზრება, ეგვიპტის სივრცე კი არისტოტელესთვის ფილოსოფიური ცხოვრების საშუალებას იძლევა (Arist. Metaph. I, 1, 981b). ეს მისთვის ის სივრცეა, სადაც

¹⁰ Hartog 2002, 220

ფილოსოფიური ცხოვრების წესის პრაქტიკულად განხორციელება პირველად გახდა შესაძლებელი.

ყურადღება გვინდა ასევე გავამახვილოთ ერთ ცნობილ ანტიკურ თეორიაზე, რომელიც არა ცალკეულ ეთნოსთა ხატს, არამედ მთლიანად „ბარბაროსის“ ფენომენს მიემართება. ეს თეორია არისტოტელეს ეკუთვნის. მისი მიხედვით, ადამიანები მონები არიან არა სოციალური კონვენციის შედეგად, არამედ ბუნებით. რამდენადაც ისინი სხვას მათზე დესპოტურად ბატონობის უფლებას რთავენ, ისინი „ბუნებით მონებად“ უნდა იქნენ განხილულნი. ამასთან ფილოსოფოსი „ბუნებითი მონების“ ფენომენს ბარბაროსთან, უცხო ხალხთან აკავშირებს იმ საერთო შტრიხის გამო, რომელიც ორივე მათგანს ახასიათებს – ბარბაროსებიც, მონების მსგავსად, სხვას მათი დესპოტურად მართვის უფლებას აძლევენ. ასეთ ადამიანებზე ბატონობა კი, ფილოსოფოსის აზრით, მისაღებია, მეტიც, ეს ისევე მათ საკეთილდღეოდვე ხორციელდება (Aris. Pol. 1252b 7; b 27; b 20). ყოველივე ეს, ბუნებრივია, სხვა არაფერია თუ არა ცივილიზებული ხალხის ბატონობის გამართლება ნაკლებად განვითარებულ ხალხებზე.

აი, ასეთი გახლდათ ანტიკურ ხანაში ევროპისა და ე.წ. „სხვის“ ურთიერთობის ორი უმთავრესი მოდელი. სპარსელებისა და ეგვიპტელების ხატითა ამ მოკლე განხილვამაც, ვფიქრობთ, დაგვანახა, თუ რაოდენ გადამწყვეტი როლი ეკისრება კონტექსტს – ისტორიულს თუ გეოპოლიტიკურს ქსენოსტერეოტიპთა ჩამოყალიბებაში, გვაჩვენა ქსენოსტერეოტიპთა მახასიათებლების ერთგვარი პირობითობა, კერძოდ ის, თუ როგორ შეიძლება ერთ პერიოდში ქსენოსტერეოტიპს მთავარი განზომილება მისცეს პოლიტიკურმა ფაქტორმა, სხვა დროს კი – კულტურის ამა თუ იმ ასპექტმა.

დასასრულ, მოკლედ შევეხებით იმ გავლენას, რომელიც „სხვის“ ანტიკურმა მოდელმა მოახდინა მოგვიანო პერიოდების ევროპაში შექმნილ უცხო ხალხთა სტერეოტიპებზე.

როგორც ვნახეთ, ძვ.წ. V ს-სა და ნაწილობრივ IV ს-ში ბერძენსა და ბარბაროსს შორის მთავარი წყალგამყოფი პოლიტიკის სფეროზე გადიოდა და ამდენად, პოლიტიკური მახასიათებლები გავლენას ახდენდნენ ქსენოსტერეოტიპთა მთავარი განზომილების ჩამოყალიბებაზე. შუა საუკუნეებში ევროპასა და აღმოსავლეთს შორის სადემარკაციო ხაზს უკვე რელიგიური კონტექსტი ქმნიდა. შემთხვევითი არაა, რომ ამ ეპოქაში ევროპა ქრისტიანობის სინონიმი გახდა და გარკვეულ პერიოდში ევროპა *Res publica Christiana* -დ მოიხსენიებოდა. ჩვენ ვნახეთ ისიც, რომ ელინისტურ პერიოდში გეოპოლიტიკური კონტექსტის ცვლილებამ გამოიწვია „სხვისი“ ხატის მთავარი განზომილების ცვლილება – კერძოდ, პოლიტიკურმა ფაქტორმა უკანა პლანზე გადაინაცვლა და იგი კულტურის ფაქტორებმა – აღზრდამ (პაიდეია) და ცხოვრების წესმა შეცვალა. „სხვისი“ ხატის მთავარი განზომილების ცვლილების მსგავსი პროცესი სახეზეა განმანათლებლობის ეპოქაში. ამ პერიოდში ევროპა უკვე აღარ არის ქრისტიანობის სინონიმი და ევროპასა და არა-ევროპას შორის დაპირისპირება უკვე განმანათლებლობისა და დესპოტიზმის ოპოზიციასში გადადის. როგორც დენის ჰეი აღნიშნავს: „XVII და XVIII საუკუნეებში ქრისტიანული სამყარო ნელ-ნელა არქაული სამყაროს განუსაზღვრელობაში გადავიდა“.¹¹ ჩვენ შეგვიძლია უფრო შორსაც წავიდეთ და მსგავსება იმაშიც დავინახოთ, რა შეიქნა ახალ ეპოქაში „სხვისი“ ხატის მთავარი განმასხვავებელი. თუ ელინისტურ ეპოქაში ბერძენსა და ბარბაროსს შორის ახალი

¹¹ Hay 1968, 116.

წყალგამყოფი აღზრდა (პაიდეია)/განათლება და ცხოვრების წესი გახდა, განმანათლებლობის პერიოდში ევროპასა და არა-ევროპას შორის არსებული უწინდელი სადემარკაციო ხაზი – რელიგია ასევე განათლებამ შეცვალა. ეს ბუნებრივიც იყო, რადგან განმანათლებლობა ევროპას „სხვა ხალხებში“ ცივილიზაციის შემტან პროექტად სწორედ განათლების მეშვეობით განიხილავდა.

„სხვის“ ანტიკურ და თანამედროვე მოდელებს შორის მსგავსება იმაშიც მდგომარეობს, რომ უცხო სტერეოტიპი არც ანტიკურობაში და არც თანამედროვეობაში არ არის აუცილებელი პირობით ნეგატიურად შეფასებული. ასე მაგალითად, ბერძნები კიროსის მმართველობას უმეტესწილად იდეალურ მონარქიად განიხილავდნენ, tryphe-ს, რომელიც კლასიკურ ეპოქაში აღმოსავლური დეკადანსის სიმბოლოდ მოიაზრებოდა, ელინისტურ ეპოქაში პრესტიჟისა და ძალაუფლების ნიშნად თვლიდნენ. მსგავსი პროცესები შეინიშნება მოგვიანო ეპოქის მიერ შექმნილ „სხვის“ სტერეოტიპში. კერძოდ, განმანათლებლობის ზოგიერთი მოაზროვნე მუჰამედს განათლებულ ფილოსოფოსად მიიჩნევდა. „ათას ერთი ღამის“ ფრანგულად თარგმნის შემდეგ კი აღმოსავლეთის შემაშინებელმა ხატმა ეგზოტიკური შტრიხები შეიძინა.¹²

ისევე როგორც ანტიკურ ევროპას აღმოსავლეთის გარდა ჰქონდა სხვა „სარკეები“ – მაგალითად, სკვითთა და ეგვიპტე, ისე განმანათლებლობის ევროპას მთავარ „სხვასთან“ – აღმოსავლეთთან ერთად ჰქონდა სხვა „სარკეებიც“, კერძოდ, ამერიკა და აღმოსავლეთ ევროპა. თანამედროვე ეპოქის ფილოსოფოსთა მიერ აღმოსავლეთ ევროპა (ისევე როგორც ეგვიპტე ანტიკურობა-

¹² Strath 2002, 392.

ში) არ იყო რადიკალურ „სხვად“ მოაზრებული. აღმოსავლეთ ევროპის ხატიც, ეგვიპტის ხატის მსგავსად, მოქნილი გახლდათ გეოპოლიტიკურ და კულტურულ კონტექსტში მიმდინარე ცვლილებების მიმართ.

ყურადღებას კიდევ ერთი მსგავსება იპყრობს. ჩვენ შევხვებით ანტიკურობაში მისი კულტურის კონტექსტში მიმდინარე პროცესს, რომელიც ცენტრის საპირისპიროდ განაპირა მხარეების წინ წამოწევასა და მანამდე ცივილიზებულად მიჩნეული ფაქტორების გადაფასებაში გამოიხატებოდა. ეს, თავის მხრივ, არსებულ ავტოსტერეოტიპთა ერთგვარ კრიტიკად უნდა მივიჩნიოთ. მოგვიანო პერიოდის ევროპაში ევროპელობის ავტოსტერეოტიპთა მიმართ ასევე კრიტიკული დამოკიდებულებების მაგალითად მიგვაჩნია ვოლტერის აღფრთოვანება მუსლიმთა ტოლერანტობით, რასაც იგი ქრისტიანთა არატოლერანტობას უპირისპირებს, ასევე ევროპელების გატაცება ჩინეთისა და ინდოელების უძველესი ცივილიზაციებით, მოჩვენებითი ცივილიზებული ადამიანის ნაცვლად კეთილშობილი ველურის ფენომენის აღზევება და ა.შ.

ანტიკურობაში ევროეთნოცენტრიზმით გამორჩეული ზოგიერთი თეორია ფრიად სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა შემდგომი პერიოდის ევროპაშიც. არისტოტელეს თეორია „ბუნებითი მონებისა“ და ბარბაროსების იგივეობრიობის შესახებ, ევროპისა და არა-ევროპის ოპოზიციის „ასიმეტრიული ოპოზიციის“ კონცეფციად მოაზრება სხვადასხვა ეპოქაში გამოიყენებოდა ევროპული კოლონიზაციის გამართლებად, რომლის მისიად დაბალგანვითარებულად მიჩნეულ ხალხებში ცივილიზაციის შეტანა ცხადდებოდა.

ევროპისა და ე.წ. „სხვის“ ურთიერთობის ანტიკურმა მოდელებმა გავლენა მოახდინა და გარკვეულწილად განსაზღვრა ურთიერთობის ტიპი, რომელიც ევროპელებს დანარჩენ მსოფლიოსთან ჰქონდათ.¹³ შუა საუკუნეებისა თუ თანამედროვე ეპოქის ევროპული იდენტობის დისკურსში აშკარად სახეზეა ანტიკური მსოფლალქმის მოდელების უამრავი ინტერპრეტაცია ევროპელების მიერ საკუთარი თავის განსაზღვრის თუ გლობალურ კონტექსტში ევროპის როლის გააზრების თვალსაზრისით.

ბიბლიოგრაფია:

Briant, Pierre. 2002. “History and Ideology: The Greeks and ‘Persian Decadence’”. In *Greeks and Barbarians*, edited by Thomas Harrison, 193-210. New York: Routledge.

Bugge, Peter. 1999. “Central Europe: A Tool for Historians or a Political Concept?”. *European Review of History* 6 (1):15-35.

den Boer, Pim. 1995. “Europe to 1914: The Making of an Idea”. in *The History of the Idea of Europe*, edited by Kevin Wilson and Jan van der Dussen. London: Routledge.

Harrison, Thomas. 2002. “General Introduction”. In *Greeks and Barbarians*, edited by Thomas Harrison, 1-14. New York: Routledge.

Hartog, Francois. 2001. *Memories of Odysseus: Frontier Tales from Ancient Greece*, translated by J. Lloyd. Chicago: University of Chicago Press.

Hartog, Francois. 2002. “The Greeks as Egyptologists”. In *Greeks and Barbarians*, edited by Thomas Harrison, 211- 228. New York: Routledge.

Hay, Denys. 1968. *Europe: The Emergence of an Idea*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

---

¹³ Bugge 1999, 15-35; den Boer, 1995.

Heuss, Alfred. 1969. “Die archaische Zeit Griechenlands als geschichtliche Epoche”. In *Zur griechischen Staatskunde*, edited by Fritz Gschnitzer, 36-96. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Nippel, Wilfried. 2002. “The Construction of the ‘Other’”. In *Greeks and Barbarians*, edited by Thomas Harrison, 278-310. New York: Routledge.

Strath, Bo. 2002. “An European Identity to the Historical Limits of a Concept”. *European Journal of Social Theory* 5(4): 387- 401.

Ketevan Nadareishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Ancient Models of Relationship of Europe and So-called Other

Key words: Europe; the Other ; Identity; Greeks; Image; Representation.

Given the suggestion that Europe comprises the succession of its various representations made in different places, the study of Europe’s first representation – ancient Europe and its surrounding world -- is especially topical in current research about European identity. Consequently, the investigation of how early Europeans viewed foreign peoples and how they differentiated themselves from them, and how the so- called *other* helped construct their identity, acquires a major importance.

The article studies the main models of so-called *other* of the first representator of Europe – the Greeks, namely, the main dimensions of the images of the Persians and Egyptians as represented by the Greek authors; investigates the role of historical context and geopolitics in constructing the core elements of the first xenostereotypes; analyses the similarities existed in the opposition Europe: non-Europe of the ancient and the subsequent periods of the European history.

The article will suggest useful insights concerning the extent of the influence the ancient models of the *other* had on the images of foreign peoples created by Europeans in the middles ages and the modern periods as well as concerning the role that ancient theories played in self-identification of Europe and understanding of Europe’ role in a global context.